

Jókai Anna

Madách szava^{*}

Madách Imrét ünnepelni jöttünk össze. Madáchra lehet és kell is emlékezni, művét azonban *élni* kell; a Tragédia szépségét nemcsak élvezni, de megtanulni belőle azt, ami megtanulható.

Egy szikár, inkább szomorú semmint derűre hajló férfi vidéki magányban, megviselt lélekkel írja a világszínvonalú, szilárd filozófiájú magyar Faust-történetet, Az ember tragédiáját. Nem tudja, hogy századokra előre ír, nem spekulál, nem modermkedik. Alázatos a nagymester, Goethe nyomában maradva, ugyanakkor magabízó: nem fél az összemérettetéstől, vagy ha fél is, tehetsége lendülete ezt a félelmet legyőzi.

Saját keserűségével, a nemzet tompa szürkeségével az írás hatalmát, megtartó erejét veti szembe, a meggyőződést, amit már 1861-ben, a Mózesben is kifejezett:

*"Jaj a népnek, ha nincs költészete,
Lelkét elfojtja a körültekintés,
S csak lelkesülés szül mindég nagyot."*

Lénye két szélsőséges asszony hatását szenvedte: egy kevély, rendbe-rögződött anya és egy lidérc-nyugalanságú feleség próbálta uralni, végülis sikertelenül, de mégis magánéleti nyomorúságba sodorva. A Mária-eszményit és a hús-vér, kisértő "évaságot" együtt sohasem találta meg egy személyben: megformálta hát a Nőt gyönyörű kettőségében a képzelet színterén. Pszichológus nem tudhat annyit a női lényegről, mint amennyit Madách tudott. Szegény Fráter Erzsébet is: felmentését itt,

a tragédiában kapta meg, bevallatlanul és szemérmesen.

Az ember tragédiájában minden benne van: a személyiség fájdalma és szubjektivitása - a korabeli haza állapota - a szerzett történelmi ismeretrendszer - és a megnevezhetetlen adomány: a felfedező szellem, az anyagon túl emelő transzcendencia. Nem véletlen, hogy Madách nem avul el soha - nem véletlen, hogy a magyarsággal szemben oly értetlen világszínpad is befogadta. Az sem véletlen, hogy az ötvenes években megpróbálta az anyagelvűség kiiktatni - holmi romantikus téveszmeként - a madáchi bölcséletet. Beszélhetnék verseiről, más drámáiról, ma este is: de akkor vége-hossza nem lenne a mának. Irodalomelemzést is tarthatnék, de akkor túllépném tisztemet.

Én pusztán arról szeretnék beszélni, milyen mélységben van jelen a madáchi gondolat - mégha nem is figyelünk fel rá a mindennapokban - mindabban, ami velünk most történik. Minden teremtésnél - az emberi társadalom teremtésénél is -, minden új születésénél törvényszerűen megjelenik Lucifer: részben mint kisajátító és eltorzító, részben mint konok tagadó. Részben hibásan művelti, amit jól kellene - részben kigúnyolja a valóban jót is. Lucifer nem itt van vagy ott: hanem *itt is és ott is*, ezer alakban. Ezért oly nehéz felismerni. Nincsen földi édenkertünk, Éva nem kiálthat: *"élni, élni: mily édes, mi szép!"* - mert az élet kemény. Úgy tetszik, túl vagyunk a falanszte-

^{*} *Elhangzott a Madách-ünnepség megnyitóján 1992 január 24-én, Balassagyarmaton.*

ren, s mintha csúsznánk a londoni színbe vissza. Pedig most Madách megíratlan jelene várakozik előttünk: nem a Földtől való felelőtlen elszakadás meddő kalandja, s reméljük nem a Naptól elhagyott embervilág bamba halála, hanem valami más. Nem vissza a vásáros, talmi, pusztán üzleti létbe, hanem az út előbbre visz; előbbre kéne, hogy vigyen. Oda, ahová a sorsából kiszakadni vágyó Ádám visszapotyan: az eszkimó rémlátomást megelőző, tizenharmadik szín megíratlan végére. A szörnyű tanulságok utáni újrakezdés lehetőségéhez. Ebben van a kor felelőssége; ez az a fehér folt, amit még a madáchi lángelme is üresen hagyott: mi legyen a csalódott, hitében mégis makacs Ádámmal és az ő tétveg "Évájával", mi legyen a nyugati közömbösségből és a keleti erőszakosságból egyaránt kiábrándult emberiséggel? Hogyan éljünk, mint végre szabad személyiségek, úgy, hogy a mindenkori másik iránti figyelem és részvét ne vesszen ki a szívünkéből? Hogyan csináljunk szükségszerű, átgondolt, földi programot e sokat szenvedett országnak úgy, hogy ez a program a szellem szférájában is igaz, érvényes legyen? Ez a huszonegyedik század feladata: az isteni lecke, amire Madáchnak sem volt receptje: csak sugalmazza óvatos terápiait a kiméletlen látletelek közepette.

Bár Lucifer mondja, érdemes megszívlelni: "a tett halála az okoskodás". "Okoskodásra" nincs szükség, de megfontolásra igen. Az okoskodó irritál, a fontolgató mérsékel. A dicsőség nem cél, nem orvosság; a fáraó is bevallja: "Úrt érzek, mondhatatlan úrt." S a rab-szolgának – minden alávetettnek igaza van, az nem lehet, hogy "mülljök egy miatt".

Naponta kéne fórumainkon idézni: "...minden ember uralomra vágy. Ez érzet az, s nem a testvériség, Mi a szabadság zászlajához űzi A nagy tömeget..."

Talán a hírnév?... "Pár ezredév gúlaidat elássa, Homoktorlaszba temeti neved, Kéj-kertjeidben a sakál üvölt, A pusztán koldús, szolganép tanyáz."

S nincs-e polgár, aki – mint az athéni színben – demagóg szavakra hajlik, s ezért napról-

napra vezért cserélni kész? S kinek nem fáj, hogy egykori barátok, az önkény ellen vállvetve küzdök, ma meg sem akarják ismerni egymást, sőt egymás ellen fordulnak, új csatateret teremtve a régi helyén, amit bizony közös energiával végre szántófölddé kellene varázsolni; verejtékkel és nem vérrel öntözni többé.

Megfogalmazta ezt a jelenséget Madách. "A bűnös önmaga a győzelem, Mely szerteszór, száz érdeket növel. A vész, amely összehoz, mártírt terem, Erőt ad..."

Mindannyiunknak – látva a felszínen forrongó indulatokat, egyes önérvényesítések gátlástalanságát – nagy kísértés az elvonulás, visszahúzódás vágya. Mennyire értjük a konstantinápolyi szín csalódott Ádámját:

"Ne lelkesítsen többé semmi is, Mozogjon a világ, amint akar, Kerekeit többé nem igazítom, Egykedvűen nézvéen bottlásait. Kifáradtam - pihenni akarok."

Természetesen mégsem tehetjük. Az emberben él valami, ami nem hagyja a passzivitást, ami a tévedések között is szüntelenül sarkallja, valami folyton felülkerekedő örök-ádami optimizmus.

"...fejlődni látom szent eszméimet, tisztulva mindig, méltóságosan, Míg lassan bár, be-töltik a világot."

Objektivitás és optimizmus, együtt, amit Madách sugall:

"...az igazság rettentő halálos, Ha a nép közé megy a mai világban. Majd jó idő, oh bár itt lenne már, Midőn utcákon fogják azt beszélni, De akkor a nép nem lesz kiskorú."

A nagykorú nép látomása fűti, a nép, amely nem azonos a tömeggel. A tömeg manipulálható és a demagógokat kedveli, eddig mindig és minden korban. A népek arca és nem maszkja van; a szabad személyiségek önkéntes gyülekezete.

Madáchot a pénz világa sem ejti illúzióba, keserűen mondja, s olykor – némely ügyeskedők gusztustalan buzgalmát látva – mondhatjuk vele: "Kutyáknak harca ez egy konc felett. Én társaságot kívánok helyette. Mely véd, nem büntet, buzdt, nem riaszt, Közös erővel össze-

*működik, minőt a tudomány eszmél Magának,
És melynek rendén értelem virraszt."*

Persze, tudjuk már, ez a "társas lét" nem a megvalósult szocializmus volt, ahol a fő eszme, ahogy a falanszteri tudós vallja, csupán a megélhetés, no meg a félelem, mi tapasztalathból hozzátéhetjük. S nem kell ahhoz a világ kihüléséig várakoznunk, sajnos, hogy némely eszkimó-lelkületűvé zsugorodott embertársunk meg ne alázná az Istent, ekképpen imádkozva: *"Ha Isten vagy, tegyed, Könyörgök, hogy kevesebb ember legyen S több főka."*

A Föld, a jóakarató nemzetek másra áhítoznak: csak körülírni lehet, meghatározni nem. A Teremtésből nincs kiugrás: végig kell csinálni. Lucifer – az isteni szándék szerint – *"csak élesztő, mely f orrásba hoz"*, a nagy

művet szolgálja akarata ellenére is. A küzdelem folyik; ez az ember dolga. S ami segít: *"Az édenkertnek egy késő sugára"*, amely áttör az anyagon, a szenvedésen – mint ahogy *"legédesebb percünkbe is vegyül egy cseppje a mondhatatlan fájdalomnak."*

Madách kereste a mulandóban a múlhatatlant – tiszavirágéletű szentenciák között a halhatatlan igazságot. Magyarorszában gyökerezett, de felnyújtózott a csillagos égig. Világfiaktól elvonulva lett a világ fia. Műve csendben fogant, de ma is tart harangerejű zúgása. Tanításában arány van; a bátor, szüntelen cselekvésnek a ráhagyatkozó gyermeki alázat: testvére. A kettő *együtt* és nem egymás helyett: *"Küzdj és bízva bízzál!"* A felszólítás legyen bennünk nemcsak szép szó, de termékeny élet.

Gaál József: *Emlékezés tévútjai*